

ASSZONY A KAROSSZÉKBEN

lehet hogy ma is olvas verseket
(gyerekkori szokás amit nehéz
levetkőzni) és a semmibe néz
a pont után nem biztos de lehet

a költőt az sem hozza közelebb
hogy ismerték egymást fiatalon
newyorkba ment egy nyomasztó napon
csak történelmi az emlékezet

időközben ő megöregedett
bármily asszonyian kendőzi el
a fagyasztó banális tényeket

elsimítja térdén a takarót
s ahogyan szembenéz a semmivel
egy buddhistának kézzelfoghatóbb

Bikácsy Gergely

RÓMA, NYÍLT VÁROS

Rossellini klasszikussá vált neorealista filmjének címe – melyet most a városról szóló fejezeteim fölé kölcsönzök – nálunk több nemzedéknek Párizssal, Londonnal együtt nagyon is *zárt város* lett. Egy régi, egyetemistaidőmbeli háromnapos rövid átutazástól eltekintve én is nagyon későn jutottam el Rómába. Amire ilyen sokat kell várni, abba már jó előre beleszeretünk. A találkozás aztán vagy csalódás, vagy beteljesülés. Fellini is, Pasolini is csak felnőttkorukban érkeztek oda vidékről, kisváro-

sukból. Rómára igazán csak az tud rábámulni, aki nem ott született. Hogy miért születhetünk ott újjá, azt Goethe és Byron meg Stendhal óta minden északról jött bámulótól – Kovács 22 Jánostól is meg lehetne kérdezni. Én Szerb Antaltól kérdeztem volna meg, de olvasása után semmi szükség nem volt már a kérdésemre: elindultam.

Párizssal ellentétben magyar írók kevés önálló könyvet szenteltek Rómának. Nincs RÓMAI REGÉNY, nincs RÓMAI ESŐ, nincs

HUNOK RÓMÁBAN. AZ ÚTAS ÉS HOLDVILÁG-nak is csak a vége játszódik ott. Cs. Szabó szép és kicsit túlrett könyve, a RÓMAI MUZSIKA esszénaplófűzér, tele átélt antik kultúrával: nekem nagyon kultúrtörténeti módon zeng. Pogány Frigyes nagy Róma-könyve szeretetre méltó és olvasható, kiváló városépítészeti munka. Becsülöm és szeretem, bár nem lehetett mintám. Lénárd Sándor római önéletrajzi kisregényeit is ajánlhatom bárkinek: kedvet adó, rokonszenves írások, az első közülük nagyszerű. Akárcsak a római konyháról írt könyve. Abban leírja a suppli receptjét. Én még az ő receptje előtt felfedeztem magamnak a suppli... Mégis inkább egy másik magyar, a legértelmesebb és leghangulatósabb Róma-könyv lett a példaadóm: Genthon István RÓMAI NAPLÓ-ja. Genthont a művészettörténész-szakkmán kívül elfelejtették. Pedig ez a könyv remekmű. Nyomába sem lehet érni. Nem csak én, mondom dölyfösen: más sem érhet a nyomába.

Róma-szövegeimben két m-mel írom a város nevét: *Romma*. Az elején még úgy szerepel, mint a térképen olvasható. A könyv útinaplónak indul, és lassan – remélem, észrevétlenül – áthajlik félfikcióba. Útinaplónak meg esszégyűjteménynek indul, és az olvasó lassanként észreveszi, hogy talán már nem is esszéket olvas. Róma, hogy visító közhelyet mondjak, nem hasonlít semmi más városra, de főleg nem Pestre és Párizsra, arra a kettőre tehát, amit addig elég jól ismertem. Az én Rommám pedig csak részben hasonlít Rómára. Ötvenéves korban hirtelen belezuhanni egy minden ízében más világba nem olyan rossz, bár nem is mindennapi. Hadd tegyem hozzá, hogy nem éreztem semmi egzotikumot meg távolságot, „tit-

kot, idegenséget”, egyáltalán nem. Csak annyit, mint az ÚTAS ÉS HOLDVILÁG vándora. Az én könyvem „hőse” elég gyorsan és elég jól megismeri a várost. Nehezebb és nemesebb dolog megismerni (nagyképpben: megteremteni) belőle egy másikat: Rommát.

Ebbe a másként írt városba hívom az olvasót, ez csak az én szövegeimben létezik.

Utazóm azt is tudja, hogy az ott lakó embereket nem ismerheti meg. Könyvem utolsó harmadában az egyik nagy rommai egyetem vendégtanára lesz, és legalább az egyetemista lányok közül hmmm... „megismer” egyet vagy kettőt. A történet azzal zárul, hogy Utazóm beköltözik egy izzonyú nagy bérház alagsorába, és magára zárja az ajtót, nehogy kiszabaduljon. Ez a ház a Ponte Sistóval épp szemben van, de semmi köze a műemlékekhez. Alagsora a pokol, tetőterasa a mennyország: napokig figyeltem, de soha senkit nem láttam a tetőterazon... talán majd az én Utazóm fellopakodik oda is.

A két m-mel írt Rommában nem a híres műemléknegyedek és épületek meg templomok a főszereplők – itt a Vatikán meg a Szent Péter-bazilika neve sincs leírva. A Colosseum csak azért szerepel, mert 2000 nyarán hét munka nélküli nő elbarikádozta magát valamelyik emeletén, és ez érdekesebb volt a régmúltnál. Az én fő színhelyem a Testaccio negyed: ennek a fő útvonala, a Via Marmorata olyan, mint ha egy tengerhez kifutó Üllői út volna.

Romma-könyvemből nyolc kis fejezet olvasható a következő lapokon. Néhány már megjelent a *Ligetben*, a *Filmvilágban* és az internetes *Terasz* honlapon. Hetvenhét hasonló kis fejezetből áll. Könyvkiadói ígéreteim évek óta vannak – szerződésem még nincs.

Suppli

Nem kóstoltam végig Rommát, mint ahogy Neruda abban a kevésbé gusztusos könyvében végigkóstolta Magyarországot 1958 nyarán, naiv, jóakarátú kommunista. Ha naiv. A temetése volt csak szép és példaadó Chilében; Magyarország végigkóstolása '58 nyarán, Nagy Imre kivégzésének idején gyomorforgató ostobaság volt: idejött, és semmit sem tudott.

Az Ostiensei Uszodában talákoztam egy magyarral, aki a *Neruda postásáért* rajongott. Fogalmam sem volt, ki ez a magyar: sovány, barnára sült figura, sem magyarnak, sem olasznak nem látszott, úgy festett, mint egy Délen új hazát talált lengyel, ettől rokonszenvesnek is láttam. Massimo Troisiról beszélt, hogy ő Nápoly mellett végigjárta a forgatási helyeket, annyira rajongott Troisiért és a filmért. Én meg, mondom nyársat nyelve, hiába rajongok Philippe Noiret-ért, Nerudát valahogy nem szeretem, csak tán azokat, akik a véres puccs után egy héttel zokogva és vörös zászlókat lobogtatva temették Chilében, a katonák sorfala között vonultak, énekelték az *Internacionálét* is a szerencsétlenek, hogy aztán a temetőből kilépve mindet teherautóba rugdalják, és vigyék a stadionba... Ezt a Nerudát én is becsülöm holtában. Most jut eszembe: az igazán nagy költő, a spanyol emigráns Rafael Alberti évekig itt élt Rommában a Via Garibaldin. Argentínából jött, talán nem akarta megkóstolni.

Olyan voltam, annyit tudtam az olasz konyháról, mint a buta turisták, mint más magyarok. Spagetti, makaróni, pizza, ezzel aztán kész, később jött még a lasagne meg a ravioli: ma otthon is közismert étel, konzervben rontják – van oka, ha eszembe sem jut soha. Egyik sem igazi rommai étel, és mindkettővel előfordul, hogy nem csinálják jól. A Risorgimentón egy rokonszenves gyorsétteremben olcsó pénzért felejthető minőségben szervírozták, de nekem tetszett, épp ezért tetszett: végre rosszat ehetem Rommában, nemcsak olcsót és túrhetőt, hanem olyan *igazán semmilyen ízűt*, ami minden bennszülöttel is előfordul ma már, ha sietős helyre sietősen beül. Nekifutok megint: *ravioli*, Pesten már a nyolcvanas években tudták csinálni, gondolom, félkész konzervből, de ízletesen. A ravioli ugyanis nem olyan nehezen megcsinálható és igényes étel, mint a *lasagne*. A lasagnét, ezt hamar tapasztaltam, könnyű elrontani, mert ahhoz már igényesebb tészta kell, sokféle változata van, és függ a szakács tudásától. Lasagnét véletlenül huszonöt éves koromban ettem egy nagyon jót a genovai kikötőnél (a kikötő le volt zárva, a kőfal miatt csak a nagy hajók kéménye látszott), egyszerű állóbüfében. Nagy zavaromra a pincér átszaladt borért a szomszéd borozóba, úgy hozta át nekem, farmeros csórónak, magától értetődően hozta, és akkor hasított belém először ugyanaz, mint majd Párizsban bármelyik zöldségpiacon, főleg a Rue de Bucin: hogy nemcsak a legyőzhetetlen bolsevizmussal van baj Magyarországon, hogy nemcsak a nácik és a bolsevizmus miatt kell onnan elmenni, hanem azért is, mert sehol semmikor egyetlen pincér sem fog átszaladni a szomszéd borozóba egy pohár borért; a bor nem lesz olyan jó, és nem lesz melléje ilyen ravioli, vagy ha lesz sajt, akkor mozzarella nem lesz. Huszonöt éves voltam, ma hatvan.

Suppli – először visszatérve Rommából, hiába kerestem bármilyen szakácskönyvben, holott Rommában minden vendéglő előtt hosszan olvastam a kirakott étlapot, de *suppli*? Fel sem tűntették, mint a szégyellni való cselédlányt, a család rokon lányát, aki

felszolgálhat, de azért nem kell vele büszkélkedni. A legelegánsabbak még a *bruschettát* sem tüntették fel... a bruschettát, ami nélkül Rommában még elkezdni sem érdemes! Természetes hát, hogy minél kevésbé lerobbant a vendéglő, annál kevésbé van az étlapján suppli. Leginkább az állóbüfékben biztos. Én meg azon éltem, supplin. A Delfinóban a két maláj pincér már várt rám gúnyos mosollyal: az egyik át is akart verni, a másik felszólított, hogy mivel zárnak, gyorsan vonuljak hátra, a WC mellé, ott még megehetem... a minden esti supplit.

Brokkoliról nem is hallottam, amíg a nyolcvanas években divatba nem jött Magyarországon. Akkor megszerettem, mint Szigligeten a töltött karalábét, pedig régebben hánytam tőle. A brokkolitoló soha, bár egyszer azért kellett volna, amikor első feleségem – hazatérve a szeretőjétől – nekem is brokkolit főzött, és én jóízűen megettem.

Egyetlen szakácskönyv becsüli meg a supplit, hazánkfia dr. Lénárd ennek a szerzője: a németül írt és Frankfurtban megjelent *Rommai Konyha* lapjain, brokkoli, cukkini, padlizsán és suppli. Álltam egyszer a Santa Cecilia előtti téren: *Romma Sparata*, hirdette egy zárkózott kisvendéglő a sarkon. Annak kirakati étlapján láttam először: hogy *supplì al telefono*? Ez mi lehet? Gondolnánk, hogy mint a pizzáét, ennek is a hazaszállítását vállalják, *supplì al telefono*, csak az volt gyanús, de nagyon gyanús, hogy miért nincs *pizza al telefono* vagy *gnocchi al telefono*...? Rá nem jöttem volna, de Lénárd szakácskönyve ezt is megmondja. Kitalálhatatlan. (Mellesleg a *supplìt* nagyon másként írja le, mint ahogy most Rommában készítik.)

Cseresznyepaprika és *pomodorino*. Ugyanaz a kettő? A Szent István háztól le lehet gyalog ereszkedni a Portuenséhez, ott felszállni a 48-as vagy 43-asra, és átvágva a Gianicolón meg a fél Trasteverén, eljutni fél Rómán át a Veneziáig. Valeria nővér így magyarázta. A Portuensén ettem először cseresznyeparadicsomos pizzát. Nagyon ízlett. Végül a sarki újságárusnál vettem egy Porta Portesét, és a lakáshirdetéseket olvastam, épp annak a háznak a közelében, ahol kiszemeltem a későbbi lakásomat. Rögtön tudtam, hogy ideköltözöm. A Santa Saba középkori templom közelébe, a Piazza Bramante kis piaca mellé. A tér sarkán ott egy kis *bar*, amelyben kétféle suppli kapható: nemcsak a szokott rizses, hanem kukoricadarás is: *grochetto*. A szót csak a legnagyobb szótárakban keresték... vagy ott sem.

Ady Acetosa

Hévvél, a viterbói hévvél zakatoltam a híres savanyúvíz forrása felé 2003. június elején, napra pontosan kilencven évvel Ady Endre után. Dögmeleg volt a városban, még az itteni kora nyárhoz is szokatlanul nagy.

Kísérője, Elek Artúr memoárjaiban olvastam: „*A Monte Marión át a Ponte Mollén keresztül az Acqua acetosa forrásáig [kocsiztunk]. Hiába idéztem ott Goethét és kínáltam Adyt a rómaiak népszerű savanyúvizével, a gyöngén szénsavas acqua acetosa-val, ő a kocsizt borért küldte a szomszédos osteriába, és sárga frascával köszöntötte föl a nemes ízű forrást.*”

A nemes ízű forrás nyomában, ujjongtam magamban. Körülöttem nem épp ujjongó arcok, fáradt, közönyös pofák. Annál a megállónál egyetlen lány száll le a vonatról, idegesen hátranéz a kihalt, világvégeszerű állomáson, és elindul. Sem állomásfőnök,

sem kutya, sem madár, a főbe kólintó hőség csak. *Canicula Maximissima*. Megyek a lány után, hátha ő is a savanyúvízért jött. Körül sem néz, gyors léptekkel elhagyja a *Stazione Acqua acetosa*t – és hamar eljut a közeli *Piazza Acqua acetosa*hoz. Újabb remény – de itt is üres, bármely piazzához méltatlan, tetszhalott minden. Sunyi bódulat. Hirtelen eltűnik a szemem elől. Hol lehet? Leszaladt egy lépcsősoron a mélybe, és most ott hajlik-izik egy díszes, bár elhanyagolt forráskútból. Hohó! Az acetosaforráshoz vezető hűs leány! Úgy látom, antik utánezatú vízköpő kisebb szoborral.

Megvárom, míg feljön, aztán óvatosan utánezom. A levezető lépcsősor két pihenővel tagolt háromszor nyolc lépcsőfokból áll, és szinte gigantikus oltárszerű homlokzathoz vezet. Felirata szerint V. Pál fedezte fel az egészségnek hasznos forrást a *Tor di Quinto* közelében, de a díszes forráskutat később VII. Sándor építtette (bizonyos *Andreas Sacchival*). Mint protestáns hím szarvas eredeke a forráshoz. De ő, a hűs leány becsapott. Gusztustalanul és szokatlanul langyos ez a víz: nem savanyú, és sem enyhén, sem más-hogy nem pezseg – csak fáradt-poshadtan langyos. Egész Rommában nem volt még szerencsém ilyen lottyadtságához. A kőbe vésett feliraton nyoma sincs az *acetosa* szónak, VII. Sándor pápai dicsőségről mond veretes szavakat. A vizet ki kell köpnöm.

A poshadt vízhez vezető lány eltűnt. Én meg ahelyett, hogy sárga *frascati* borért küldtem volna a kocsisomat, visszamentem a *Flaminio* pályaudvarra.

Előtte dűl a bővlivásár, iszonytató lett a meleg. Semmi jobb dolgom az egész városban. Mint a *Batthyány* térről, úgy indulnak – itt félóránként – a vonatok. Hát akkor visszamegyek a *Due Torri*hoz, egy megállóval kijebb, mint az *Acqua acetosa*-állomás. Ott zöldet, üszodát, hűs habokat ígér több Romma-értő is.

Nézelődöm odaérkezve. Az állomások neve a múlt ködéből hívna elő valami homályba vesző régvoltat: Két Vártorony (*Due Torri*) ugyanúgy nincs, mint savanyúvízkutak a másik állomásnál. Egyetlen tornyot sem látok, de szemben a minipályaudvarral, a külső *Salaria* úton, egy táblafelirat szerint nyolc kilométer kétszáz méterrel Romma központjától ott egy meredek domb, rajta tizenegy pína. Tuboly öt éve tengerifenyőnek mondta ezt a fajtát. Mondom most magamban: meredélydomb tengerifenyővel.

Falusias, csendes táj: védő lombok, ember sehol, néptelen bukolyika. Ösvény vezet fölfelé, az autóútra. A nagy rommai Mecset elé jutok. Modern épület. Szombat van, teljesen kihalt, minden kapuja és ajtaja belakotva. A Mecset előtti tértől pár lépésre egy másik, annak neve *Piazza Sergio Leone*. Azt hiszem, egyetlen filmjében sincs mohamedán mecset. Visszamegyek az ösvényen. Most hirtelen két öregember kerül a képbe. Botorkálva haladnak. Házaspár lehet, de honnan bukkantak elő? Mennek, sőt valami pontos céllal mennek, mint az a lány az *Acqua acetosa* felé. Utánuk! Nyomukban most hatalmas föld alatti diszkontáruházba jutok. Körülbelül a tengerifenyők alatt lehetek harminc méterrel.

Nagyobb, mint bármelyik áruház bent a városban. Még roppant méretű elektromos kivetítő is fénylik. És ezen, a *Due Torri Supermercato* hatalmas reklám-vetítővásznán egyszer csak *Del Pierót*, a *Juventus* gólkirályát látom. Szépfíus mosollyal egy üveg ásványvizet bont ki, vállán kismadár. „En is kérek” – mondja a madár. *Acqua minerale Uliveto* – olvasom a zöld palack feliratát. *Uliveto! Acqua di digestione!* – csicsereg a kismadár *Del Piero* vállán.

Madárlátta savanyúvíz Ady után kilencven évvel. Veszek egy palackkal: a néptelen kis állomás naptól forró padján ülve bámulom a meredélydombi tengerifenyőket, úgy iszom. Elég rossz. De legalább megtaláltam.

Déltengerek

11-én, májusban, kora este végül megérkezett Rommába a hideghullám. Napok óta rémítgetett vele mindenki mindenkit, s közben senki nem akarta hinni. Amikor mégis megjött a már napok óta ígért nagy hideg, május 10. betelvéen (mert mindig pontban május 11-én, kora este, napnyugtakor tör be Rommába az utolsó nagy hidegroham), a Nagy Házban lázas készülődés kezdődik.

Délvidéken a hideg tavasz elcsúfítja a városokat. Legjobb ki sem menni az utcákra, ilyenkor gyorsan haza. Csak a német és japán turisták mászkálnak tovább zavartalanul. Mi szűkölve várunk a legrosszabbra, de sokáig semmit sem teszünk. Csak éjjel felé, amikor hatalmasra erősödik a viharos hideg szél, mintha egészen addig nem akar-nánk elhinni, mert nem akarjuk, hogy tavasz vége felé rárontson városunkra a hideg. Azóta is eszembe jut a kérdés, vajon a született rommaiak is húzzák-halasztják-e a má-jusi készülődést, a nagy kondér forró vizeket, a gőzölést, a megelőző melegkúrát? Avagy ők már kora reggel gyakorlatiasan nekilátnak, biztosak lévén a menetrendben? Megszokták volna? Most lábak dobognak, bútort húzogatnak, húzzák-vonják a nagy kondérokat, minden csap egyszerre zubogni kezd, piros lámpák sípolva jelzik a kazán-ház ötszáz fokos felfűtését, gyorsan, gyorsabban, forró vizet vételezni, jeges kávé helyett rumos teákat inni, whiskyt inni, ma éjjel erős széllel beáll a nagy hideg.

Eusebio, aki tegnap még afrikai szelet simított ki hajából a Campón, forró homokot, most bekopog minden szobába: kezdődik, kezdődik... – mondja fogvacogva. Dider-gésriasztó.

Rommában minden embernél ott van valahol a pulóver, pulóver nélkül csak turista mászkál, csupasz bőrű, vörhenyes német vagy norvég. Igazi rommai pulóver nélkül nem létezik, nem volt ilyen, és nem lesz. Láttam őket huszonnyolc fok melegben pulóvert felhúzni estefelé: én is szokásommá tettem, sőt én dacosan harminc fokban is fázom, déli verőben, boldog rommai.

The Scorpio Day. A házban ilyenkor elevenítették fel mindig a régi legendát, hogy Pasqualinának a fürdőkádjába skorpió mászott fel a lefolyóból, érthetően, hiszen a hidegroham, jéghideg esővel általában egy hét száraz forróság után tör Rommára min-dig május közepén, és a nyárba bódult skorpiót a jeges esővíz nyilván belesodorta a hálózatba, mások szerint a hideghullám elől ő maga menekült oda. Pasqualina, mint mindenki, jól teleengedte bugyborékoló, izzó forró vízzel a kádat, már majdnem be-levetette magát, és akkor látta meg a skorpiót a forró és hevült, nedves gőz lepte leve-gőn át, mint valami rejtett valóság homályos tükrében a régmúltat vagy a távoli jövőt...

Ahogy közeledtek a hideg napok, egyre többet beszéltek Nápolyról. Kezdi a pizzá-val, hogy ha Margherita pizzát akarsz enni, csak Nápolyban edd. Erre rátromfolnak,

hogy persze a Carbonarit is. Meg még a mozzarellaát. Erről aztán a végére a legegyszerűbb ételhez jutnak, amit állva szokás enni a pultnál, a *supplì*hoz, hogy lehet abba nápolyi sajtot is tenni, akkor még jobb, és egyáltalán, minden étel jobb Nápolyban, de csak ott: ha bármily módon hazacipelnéd Rommába, elvesztené minden ízét, kidobhatnád. Mert persze Nápolyban azért melegebb van általában, de ott is történnek hideg tragédiák. Egyszer május elején be kellett volna fűteni, de a szén rég ismeretlen, fát hol vágjanak, a sziklás vagy homokos tengerparton nem nő fa, s ha nőne is, nem lehet kivágni. Befűteni lehetetlen volt, ott mászkáltak az utcán kékülő ajakkal és kékülő ujjakkal, kesztyűt meg sísapkát húzva, sziszegve, jajgatva, kínjukban idétlen mosollyal, dideregve a szélben. Bebújni akkor mégis a kemencés, fafűtéses pizzeriákba, az egyetlen meleg hely április végén, ahol fafűtéses kemencékben sütik a Pizza Margheritát... Sokat beszéltek Nápolyról.

Rommában ilyenkor néha megrohanják a Tangheriákat, a tangóklubokat. Presszóba, bárba, kocsmába, pubba, sehova sem lehet menni, mert a hideg villámgyorsan beveszi magát, hidegebb, nyirkosabb van bent, mint a még így is friss utcákon – ahol azonban az erős, hideg szél miatt bajos sétálni vagy mászkálni, törnek a fák, hullanak a cserépek. Fűtés nincs sehol, piszkosszürke újságlapok és takony áztatta papír zsebkendők szállnak csapdossa a levegőben, sűvít a hideg minden sikátorból és minden szélesebb úton. Ezért ostromolják meg valamelyik Tangheriát. Tangótanfolyam haladóknak. De épp a haladókhöz már nem engedik be a hideg menekülteit, döngve húzzák le a redőnyöket előttük, nekik csak a kezdőtanfolyamok helyiségei maradnak, piszkosabb, gondozatlan, sivár tánctermekek.

Niccolò H., a nyolcvanhét éves író, műfordító ilyenkor május 10. előestéjén általában haldoklott: Severinát és Pasqualinát kérte halálos ágyához, vagy két ritkább vendéget, Borcsát és Valeriát. A szigorú Severinának most nem szaladt fel a szemöldöke rosszaló homlokráncolás közben: megértően mosolygott.

Mindenki tudta, hogy a rommai hidegben valóban meg lehet halni, az egyetlen nemes válasz amúgy is csak ez volna a májusi hideghullámra, és Niccolò méltó válaszra készült. Tengerkék szeme volt. Megfogta a kezüket: utolsó kívánsága ebben az életben az, mondta nyugodtan, hogy nézhesse őket a forró fürdőkádban, amint fürdenek, s azt kéri még: az ő forróra hevült fürdő-törülközőjükbe csavarják, s ők csavarják majd bele, Severina és Pasqualina vagy Borcsa és Valeria, amikor holtteteméért eljön a hullaszállító kocsia. A lányok hagyták, hogy simogassa a hajukat és az arcukat. Niccolò aztán elaludt. Vagy csak úgy tett. Hajnalban többen látták, amint egyedül pingpongozott az árkádos előtérben: a falnak verte a labdát, úgy szervált, és a visszajött labdát vagy élesen lecsapta, vagy leheletfinoman ejtette.

Az is szóba jött, hogy május közepén elmehetnénk valamerre Délnek. Csakhogy hamar kiderült, semelyik déli tájat nem érezzük igazán Délnek. Afrikából Marokkó volt a kedvenc jelölt, de csak a spanyolok, franciások pártolták. Mint Rommában a legtöbben, inkább Argentínába vágytunk. A San Giovanni felé egyre-másra nyílnak a Tangheriák: divat lett tangótanfolyamra járni. Egyszer csak a Largo Argentínán, ahol már századszor, ahol mindennap járok, jövet-menet járok, megálltam legyökerezett lábbal: „az a cigány jósnő nem azt jósolta nekem a Ponte Sistón, hogy éveket fogok Argentínában tölteni? – nem hittem, és fél éve már itt vagyok az Argentínán”. Sokat töp-

rengtem ezen, komolyan vegyem-e. Mindenesetre az Argentina Színház minden előadására belógtam hátul, a művészbefjárónál.

Először nem érttem a fecskék hisztérikus, vad röpködését. Május 11. volt, a tetőteraszról figyeltük ezt a látványt. Tuboly nagy ebédet csinált, nyulat, rákpörköltet, ott állt a grappa nagy kövér palackokban, karcsúbb frascati, sőt Toscanából, Montefalco-néból hozott borok. Víjjogó, megvadult fecskék, először ők érzik meg a hideg jövetelét...

Délen a hideg tavasz hullafoltossá teszi a várost. Az embereken mindenhol kiütöttek e foltok, a hideg harapásai. A J-5 nevű új expresszbuszon angol nyugdíjasok agresszív csoportja összecsapott a néma japánok egy kisebb osztagával. „I don't joke!” – ordította vérfagyasztóan egy kövérkés angol dédnagymama. A sofőr elfelejtette kikapcsolni a kánikulában, délelőtt elindított légkondicionálót. Az Argentinánál váratlanul a néma japánok kerültek fölénybe, lesodortak néhány angolt. „I don't joke!” – kiáltotta megint az izmos dédnagymama, de már zuhant kifelé. Viszont a San Paolo Fuori le Mure előtt, amikor a japánok már nem számítottak senkire, rajtuk ütöttek az amcsik. Két csoport zúdult felfelé baseballsapkában és ütőkkel hadonászva. Sivított a hideg szél, sötétedett.

Tudod, milyen influenzajárvány volt tavaly Rommában? – mesélte Pasqualina. A San Camillóban a folyosón, sodronyágyakon heverték a betegek. Engem egy postáslány és egy egyetemista közé fektettek. A postáslánynak kis keze és nagy lába volt. Nem tudom, félrebeszélte-e, de mindig a mély vízről, hogy tegyék fel a *Bolerót*, mert ő csak arra tud úszni. Nem egészen értettem, most sem értem. Megkérdezni nem tudtam, mert egyik reggel üres volt az ágya. Azt mondták, meggyógyult.

A fecskék a fagyos jövőbe láttak, mi a tegnappba vágytunk, május 10-be, a hirtelen elmúlt nyárba. El is neveztük a nyúlpecsenyés ebédet a nyár búcsúlakomájának, május 11-én, a hideg beállta előtt pár órával. Jövőre mindenki ugyanitt. Utoljára maradtam a tetőterazon, segíteni akartam Tubolynak a pakolásban: előttem a télnek kapituláló védtelen Romma hatalmas okker házaival, piros tetőivel, sűrű kupoláival. Az udvaron egy vad szélben tántorgó férfi meg egy nő sodronyágyat cipelt a kazánház folyosójára: néhány napig ott virrasztanak majd. Sokan irgalomért könyörögtek, amikor a szélvihar legnagyobb lökései elkezdődtek, mások petróleumlámpa fényénél kártyáztak.

Egyszer én is pingpongoztam Niccolò H.-val, az idős firenzei íróval, akinek északi-tengerien kék szeme volt. „Még egy lélekmelegítő partit a Hideg Erő ellen?” – kérdezte mosolyogva, és szervált. Sohasem tudtam meg, hogy vajon szándékosan mondta így, és talán a Celeste Azzuri bandákra is gondolt, vagy csak véletlenül, a „hideg *esó*” helyett...

A Vatikán óre

Stendhal idejében a Vatikán főkönyvtárosa a spanyol eredetű Msr. Majo. Úgy kell szólítani: Monsignore. Felvette a „Vatikán óre” címet. Az ő ükapja „találta fel” a palimpszesztkutatókat. Stendhal maró gúnnyal beszél a palimpszesztről, mint hallatlanul

felesleges ostobaságról. „*Msr. Majo a világ legbarátságatlanabb könyvtárosa, a legártatlanabb kéziratok, pl. egy Vergilius használatát is megtagadja az embertől. Oly buzgalommal szegül ellene a világosság terjedésének, hogy előbb-utóbb bíboros lesz belőle.*” „Szép férfi” ... jegyzi meg. Kis logikai ugrással: érdekes, a szókimondó és szabad Stendhal három itáliai útikönyvében egy mukkot nem ír a homoszexuálisokról. Gróf, herceg, főpap, mindig arisztokratákkal beszélget, Balzackal vetélkedne sznobériában, s gróf, herceg, báró és főpap nem lehet buzi? Értem én, hogy Michelangelóról szólván boltozatos butaság ennek túltaglalása. Bár néha bosszankodom meztelen férfiseggeinek komor szépsége miatt – én is meginténém, ki erről fecseg, hisz Michelangelo életművének nem ez a lényege, nem a homoszexualitás –, de hát kevés Michelangelo akad Itáliában. Stendhal minden emberire, minden különöstre, minden másságra éles szemmel figyel. Ilyenkor mégis a szokás és illem rabja maradt. Egyik ifjú regényhősének titka például nincs kimondva, csak sejteni lehet, hogy Armance impotens.

Msr. Majo barátságatlan könyvtáros és szép férfi tehát. Űkapja mikor élhetett? A vatikáni könyvtárat jól feldúlták 1527-ben a német és francia zsoldosok, tán akkor? Cellini *Őnéletrajzában* a legjobb lapok az ostrom lapjai, de a könyvtár felprédálásáról, általában semmiféle könyvtárról mukkot sem ír. Ezért Cellini.

Titkos álmomban dédelgetem egy borgesi regény ötletét: magyar humanista az 1527-es Vatikánban. Tizenkét éve maradt kint, Bakócz Tamás kíséretének tagjaként. Tudós könyvtáros lesz. A pápa őt tünteti ki először a „Vatikán őre” címmel. Nagy feladatai vannak. Egy fóliáns útmutatása szerint Claudius császár elveszett *Tyrrenica* című történeti művének nyomára bukkan. A *Tyrrenica* az etruszkok történetét beszélte el. A tudomány akkor is, ma is úgy tudja: elveszett, megsemmisült, valószínűleg a longobárdok első, legszörnyűbb pusztításakor. A Vatikán magyar őre úgy sejtja a fóliáns nyomán, hogy Nero beomlott Aranypalotája valamelyik üregében keresendő. A *Domus Aurea* maradványait csak több mint száz év múltán fedezik majd fel, akkor Raffaello és Michelangelo is lebotorkál a romok közé. De ő, a magyar főkönyvtáros már ekkor tudja. Csakhogy elérkezik 1527, amikor a német zsoldoshadsereg felprédálja Rommát. És mit csinál ez a magyar pap a város kifosztása idején: erről szólna a Borges-regény.

Nem találja meg Claudius elveszett *Tyrrenica* című könyvét. Neki kell megírnia a *Tyrrenicát*.

Signora Vizavi

Ombretta Fumagalli Carulli születésnapja, szemben a szobám ablakával. Mozi az éjben, kivilágított ablakok. Állítólag a baloldali kormány egészségügyi államtitkár-helyettese, és most szinte azt ünneplik, előre, hogy a választási vereség után mehet vissza az egyetemre tanítani, nem lesz többé államtitkár-helyettes.

A Vatikáni Rádió cesenai adótornyai káros sugárzásának vizsgálatát bízták rá. Valami tudományos kutatócsoportot kellett alakítani, de a csoport nehezen alakult, még nehezebben dolgozott. Cesenában véletlenül én is jártam, utólag derült ki, mégis volt valami értelme '98 őszén a balul sikerült viterbói utamnak. Onnan indult az a gimnazistavonat Viterbóba, ott álldogáltam őszi időben a kihalt állomáson, és figyeltem a lezárt katonai területre intő táblákat: most nagy a gyanúm, hogy ezen a területen vol-

tak a sugárzótoronyok. „Uram, szabadíts meg a Vatikáni Rádiótól” – ismert vicc volt akkoriban.

Ablakomból elnéztem a születésnap ünnepséget. A vendégek olyanok, mint a pesti negyvenes értelmiségiek. Nem volt nehéz kitalálnom őket, ki miféle. Néztem a társaságot. Először is biztosra kellett mennem: ki az ünnepelt. Mindenben kételkedni: még Signora Fumagalliban is: hátha csak szívélyes házigazda, és mást ünnepelnek.

Signora Vizaví tehát a vesztés választás előestéjén hatalmas születésnap bulit tartott. Mint egy Moretti-film nagyjelenete. Főszereplőnek egy szürke szakállas pasi látszott, aki körül vetésforgó módon cserélődnek a nők: eléje járulnak, majd ő mintha intellektuális áldással elbocsátaná őket. Éjfélkor torta. Osztott képmező, dupla vászon: látom a konyhát is, viszont ők ott, a szobaiak és konyhaiak nem látják egymást. Olyan, mint egy magyar értelmiségi születésnap buli. Ahol senki sem mond „szülinapot”, mint ahogy kovi ubit sem. Vagy újabban már ők is, ilyen környezetben is mondanak?

Kivilágított ablakaiból ismertem már a háziasszonyt: Signora Vizaví tévéjén néztem napokig a választási kampányt – saját szobámból. Hang nélkül, csak a képpel tanulságosabb volt: Bruno Vespa vitaműsora. Egyik este láttam már az újkommunista Bertinottit és raccsolótársát: az viszont a vitaműsor szellemében jobboldali jelölt, ezért ültették össze a két raccsolót. Ma este maga Berlusconi: sima-ráncos arca, Európa-bajnok műfogsora, égszínkéék nyakkendője meg a jól szabott középkek öltöny. Mintha az Azzuri Celesti futballklub tulajdonosa volna, és nem a piros-fekete AC Milané. Fiatalos, arányos, jó alakú törpe; amit mond, elég primitív, és demagóg, ahogy mondja: csak picit demagóg, inkább meggyőző. Én most jobban, élesebben, mélyebben ismerhetem meg, röntgenszerű átvilágításban: mert csak némán látom, és szövegét, hangját nem hallom. Figyelem: ritka alkalom belelátni a felszín mögé. A jövő megkezdődött: ő teremti meg, és ő is azzá válik. Ő ma a legkorszerűbb. Mellette a gondolkodót játszó baloldali daliás Rutelli nem meggyőző. Mégpedig nem is azért, mert ő meg kulturált közhelyeket mond: fogalmam sincs, miért...

Signora Vizaví minden este westernt is néz, meg mindig visszakapcsol az olasz *Derrick*-re. (Olaszul már-már önparódia, néma olaszul közömbös.) Én akkor ugrottam igazán, amikor a RAI 2-re vagy a RAI 3-ra kapcsolt, ami nekem eddig hiánycikk volt, Pesten nem tudom fogni. De a Signora, állítólag a Sapienza tanárnője csak ízlelgette a műsorokat. Csipetnyi *Derrick*, csipetnyi western. A „Porta a Porta” minden adását végignézte persze, én tehát alaposan megfigyelhettem a politikuspofákat, volt, aki még így is raccsolt, hang nélkül. A Signora leginkább filmek közé váltott, és oda-vissza („csapjunk a filmek közé”), távkapcsolójáték. Meg néha kiment a konyhába, otthagyt a politikusait, azalatt csak én néztem az ő tévéjét. Ha nélküle néztem, leselkedéssel telinek tűnt – ha vele együtt, békés éjszakai programnak.

A választás éjszakáján nem volt otthon, sötétek maradtak az ablakai – de egy napal előtte, mint mondom, születésnapot tartott, és abba lestem bele. Boldog mazochistáknak látszottak. Elégedettek, mert biztosak a saját másnapi vereségükben. Kicsit otthon éreztem magam, magunk között voltunk: Párizsban soha nem találkoztam hasonló alakokkal. Párizsban az értelmiségiek hisztérikusan nézik a politikai műsorokat. Röhhögésükkel még inkább bevallják, hogy zsigerből érdeklődnek a politika iránt, mint nálunk a kispolgárok. Signora Fumetti, ha eljönne Pestre, engem látna hasonmásaként. Egmás virtuális vizavíjaként közönyösen nézzük az állami tévét.

Mindenki utálja a saját országát, mondja jogosan Cioran. „Elvesztette a hazáját? Micsoda szerencse!” – kiáltott fel Fejtő Ferencsel megismerkedve. Nekem ilyen szerencsém nem volt, de utálatomat mindig tisztán tartottam. Én a magyarokból csak Arany Jánost szeretem, meg a házmaster kislányát, de őt is csak nyolcéves koráig, mert akkor válik a szokott pimasszá. Én a magyarokból csak a nyelvüket szeretem, mint az anyámat, és nem az országukat. Forróság van ott nyáron, száraz és poros, télen meg fekete-hideg. Én a magyarokból csak Kosztolányit szeretem, meg a *Hamletet* magyarul, és a Balaton északi partját, de csak akkor, ha nincs vérszopó szúnyog.

A képzeletbeli Nanni Moretti-film éjjel egy felé véget ért, becsukódtak a spaletták. Nemsokára vereségre virrad, szép tavaszi nap. Mindegy nekem – mondtam magamban –, mindegy, legyen az ő bajuk. Abban bízom, hogy a signorát ünnepelték, és nem a szürke szakállas figurát, aki én is lehetnék.

Ház a Trilussán

Nagyon sokat bámultam azt a házat ott a rakparton. A Ponte Sisto másik oldalán áll, a hídról nézve rögtön balra, kicsit különvála a Trilussa tértől. Mintha magassága révén vezérház akart volna lenni, de aztán a tér megsüllyedt, ezért a ház enyhén a rakpart felé csúszott, elfelé a tértől... Nem, ő semmiképpen nem akart a Trastevere bejáratánál állni, s ha már mégis ott áll, hát dacosan vállalja a különbözöségét: ő nem pittorezsk, nem középkori, nem barokk és nem romantikus, legkevésbé varázsos: ő szürkésbarna és jellegtelenül nagyvárosi. Ezt a házat soha nem fényképezik a turisták.

A Ponte Sistót 1999-ben átépítették. Én még patkányt is láttam futni rajta az építkezés alatt; lehet, hogy most is átfut néha. Amikor a koldusok ebédszünetet tartottak, én lépésekkel lemértem a Ponte Sistót, pontos és komoly eredménnyel. Hat méter széles a híd, és huszonkét sor vékony vörös téglából áll a két korlátfala. Az átépítés előtt vasrács oldalfala volt, én azt szoktam meg.

Lungotevere Raffaello Sanzi, n. 1: ez az a ház. Szemből négyszintes épületnek látszik, a látvány azonban csalóka. Nagy magasságszint, majd két magas emelet, plusz a tetőterasz. A tetőterasz azonban a harmadik emelet négy sarkára szorul vissza (szemből nézve természetesen csak két sarkot látok), mégis én mindig úgy láttam, itt már az emelet csupán vendég, melyet a tetőterasz barátilag befogadott. Az is lehet, hogy később építették rá: valamivel alacsonyabb, és láthatóan más stílusú – mondanám, ha az egész épületnek volna valami stílusa. A tetőterasz emeleten vékony rácsos, hosszú erkély húzódik, mögötte öt, kékséget tükröző ablakkal. Az ablakok szemmel láthatóan másmilyenek, mint az alanti emeletek ablakai: ezek kicsit karcsúbbak, fönt félkör alakúak. A középső közülük ajtó-ablak, belülről rányitható a vékony rácsos hosszú erkélyre, de a másik négy is mély kivágatú. Kékséget talán azért is sugároznak, nemcsak a felső emelet szemhatárjogán, hanem mert kékeszöld redőnyei vannak, a lenti ablakoknak meg mindenütt a szokott piszkos olajzöld redőnyei. Ez a részemelet a tetőterasz felét foglalja el, középre igazítva. Vagyis egynegyed terasz balra, középen a félrésznyi emelet, majd megint egynegyed terasz jobbra.

Az egész ház csak szemből nézve ilyen egyszerűen leírható: ha jobbról, a Trilussa felől vizsgálod a házat, minden másképpen van. A Trilussára kerülve, a szemléltől balra esik a ház, és mivel a tér lejt, az addigi magassföldszint válik az első emeletté. Ebben semmi különös nincs, érdekesebbé akkor lesz, ha kicsit megkerülöd a házat, vagyis mintha elindulnál a Trilussától be a Trastevere mélyére. Eljutsz a ház rakparthoz viszonyított hátsó részére. Itt, ha felnézel, az a meglepetés ér, hogy a tetőterasz addigra érteni vélt szerkezetét most már egyáltalán nem érted. (Annál kevésbé, mert mélyebbre kerültél, és nem hátrálhatsz a szűk utcán, hogy jól felláss: innen csak töredékek, tetőmozaikok.) Az a bizonyos vékony rácsos pótelemet az üresen hagyott lapos tetőterasznegyedek kihagyásával végig folytatódik, itt hátul nem öt, de három félköríves, magas ablakkal – ezzel semmi baj. Azzal van baj, hogy a ráépítettnek vélt, arányosan alacsonyabb emelet fölött, hátul, bent a ház tetejének mély-közepében kiemelkedik még egy (ráépített?) pótelemet, zöld növényes, kis rácsos póttetőterasszal, no de még e fölött is egy újabb, immár második *emelkedvény* – ezt már nem lehet innen nézve, végképp nem lehet kideríteni, mi a csoda: báméskodsz, és elindulhatsz, rejtélyzaklatotlan, be a Trastevere belsejébe. A rút és szürke nagy ház tetején tehát Moebius-szalagosan és abszurdan egymásra épített újabb és újabb pótelemelecskék, újabb és újabb – egyre kisebbnek látszó – virágokkal, növényekkel teli pót-tetőteraszocskákkal... Innen, a Trilussáról és főleg a Trilussa mögül ez a ház nagyon is csábító, jó volna a tetőemelőemlékezetének rejtélyes teraszainál és kiemelkedéseiben élni.

A ház a rakparttól és szemben állva vele riasztó. Irtózatossá autó- és buszforgalom zúdul a Lungotevere Raffaello Sanzin. Amikor a 23-as buszra vártam, volt időm jól megnézni ennek a szomorú háznak minden sötétlő szürkességét. Innen az ember soha nem a tetőteraszt nézi. A földszintje és felkomorló alagsori rácsablakai a nyomasztók. Az alagsori rácsablakokból ugyanis lámpafény világlik, laknak ott, és fénylő nyári napon is lámpa mellett laknak. A buszmegálló a Trilussával ellenkező részén áll a háznak. Az ideeső oldalon már vastag rácsok védik a magassföldszinti ablakokat (melyek viszont itt, e kis tér emelkedése miatt földszintté válnak). Börtönföldszintté – nincs jobb szavam. Amikor szemben állok a házzal, a kapuval szemben, akkor ijedten látom, hogy nyilván a tömény benzin- és dízelolajfüst meg a pokolbélien dörgő, rozsdásan vagy fémacélosan zúgó motorzaj miatt eresztették le a földszinti lakások redőnyeit – nyár, délelőtt tizenegy óra –, és mögöttük ég a lámpa. Lakhatatlan, fulladoznék, lakhatatlan. Villanylámpaarcok bújnak meg bennük. Alatta (inkább mellette) Romma legnagyobb forgalma, szüntelen, bömbölő áradás. A buszmegálló mögötti kis tér-sikátor nem olyan sötét, mint a bejárati front. A terecske fénynek ad helyet. A lejtés révén távolosabban látszik a ház földszintje: ugyanolyan nagy, rácsos ablak itt is. Ez legalább lélegzik már? Ha ugyanis – mint itt – kicsit magasabbra kerül, ha nincs akkora forgalom: békés, lakható földszint is lehetne. Ide ferdén a napsugár is eljut. De a ház főbejáratánál, a rakpart forgalma fölött fél méterrel: ott dül a sötét félhomály, és emberek élnek benne.

Kovácsoltvas kapuja van a háznak, de látni, nem régi vagy nemesen ódon: utóbb szerelték fel. Láttam embereket bemenni, reméltem, csak eltévedtek, és mindjárt kijönnek, de nem mind jött ki: laknak a házban! Kapucsengő-táblácskák: Anversa – Ferretti – Caldani – Spigarelli – De Rhoden – Colonne – Quaroni – Bianchi – Studio Medico Valenti – néhány cégrovídités. Úgy képzelem, De Rhoden és Spigarelli lakik az alag-

sorban. De Rhoden egy Jacques Tati-, egy Hulot úrszerű nagyon magas, merev járású sovány öregember, Hollandiából került ide, maga sem tudja, miért és hogyan. Signora Spigarelli egy gonosz boszorkány: ő zárta rá a fekete füstös alagsori sorsot De Rhodentre szemmel veréssel.

Várom a 23-as buszt. Nyilván jó drága itt a lakás, a kiemelt belvárosi, városközponti hely miatt, hogy: Trilussa! hogy: Ponte Sisto! Arany Romma! – sikoltotta az ifjú De Rhoden, mikor lehetősége nyílt ide beköltözni. Irigyelt helyű méregdrága lakása persze a ház setét, benzintől fullasztó fekete földszintjén, lakhatatlan és eladhatatlan. Hatalmas ára van a nappal is villanylámpás félalagsornak. Nincs már senki sem Hollandiában, sem a világon, aki megvenné tőle. Lakhatatlan. A nagy, vastag védőrácsok az ablakon, a piszkoszöld spaletták nem tudják, milyen drága az áruk, és milyen feleslegesen drága. Már a hajnal is sötét, amikor bőgve felárad a forgalom. A házon a Lungotevere Sanzi felirat. Ez adja nemességét és értékét. Meg mindenféle táblahely. Meg szögek. Belövések, lövésnyomok itt nincsenek, mint Pesten – vannak meghatározhatatlan nyomok, szögek, kampók, a vakolat sötétebb és halványabb foltjai, hogy voltak itt is nagy megviselések. Én legelőször még piszkosabbnak, elfeketőtnek láttam ezt a nagy házat, most valakinek megmutattam, és azt mondta: „jó kis ház”. Földbe gyökerezett a lábam, alig tudtam elmenni aznap a Piramishoz.

A Ponte Sisto felújítása után a másik oldalon rávésték a hídfőre (tán a régi szöveget, de most így): XYSTUS IIII PONTIFEX 1490. Magyarul: IV. Sixtus. Akkor miért volt XYSTUS, és miért IIII? Akkor még így írták? Kézirattárban ellenőrizni: ki teszi meg? Ki és miért? Ők ellenőrizték, a hídra vésők? Álmodtam ezt a rút házat a hozzá tartozó kincshíddal együtt? Fikció volna itt minden?

Megint kezdem a tetőterasszal. Ebben ugyan semmi különös nem volna, de mégis van. A ház harmadik emelete fölött a tetőterasz: vastag periszkóp, ha akarom. Falusi cseleldsoba, ha akarom. Nagypolgári kéjlek kéjkilátója, ha annak akarom. Kettő, három vagy négy pálmasarok, nehéz tisztán látni: az egész terasz csonkult a ráépítéstől, nem szabályos, összevissza elrajzolt téragyalmány. A vastag, lomha periszkópként kiemelkedő lakás mégsem padláslakás, mert nem pótlás vagy függelék, eszerint mégsem ráépítés, de ugyanolyan minőségű és rangú, mint a ház többi lakása. Emiatt aztán nem négy fenyő- vagy pálmasarok van a tetőn, hanem három, sőt tán csak kettő, hiszen minden szögéből valahogy másképp látszanak, sehonnan sem szimmetrikusnak vagy mértanilag szabályos háromszögnek, hanem görbén szabálytalannak. Mint egy meggörbült lélegzet a lihegő zajban. A tetőterasz látszik pálmazöld virágsarkaival a padláslakás függelékének, ezért nem is nevezhető padláslakásnak – viszont a tetőterasz sem nevezhető igazi tetőterasznak, hiszen társbérelője vagy inkább albérelője a padlásnak, amit neveznénk inkább, nyilván pontosabban azúrlakásnak a nyílt égbolt alatt. Miért, hogy a tetőterazon egyszer sem láttam lakót? Senki nem ült ki hanyag boldogsággal, mindig csak a gögösen kék karcsú ablakok... Érlelnem kell még a látványt, addig nem mondhatok végső véleményt. Más sem járta még körbe a házat, a Trilussa mögül nem is tudná látni a tetejét: olyan, mint a Hold másik fele vagy inkább valami pokoli forró, mérgesen füstölgő, zajban felejtett bolygó nem látható másik fele.

Itt lakni maga a sötét-büdös, forrón harsogó gázbugyborékos földi pokol, ahol villany kell nappal is, ahol félig lehúzza a redőny, lakhatatlan szobák – mégis, megfizethet-

lenül drága, ha valaki megvinné. Szakértőknek, szociológusoknak, érték és ár arányszámítóinak kutatási aranybánya lenne, ehelyett figyelemre sem méltatják... csak én. Itt áll füstben és zajban, megmérgezetten, halódón, súlyosan, de még erőben, csúf harapásra is készen.

Ötszázmillió líráért megkaphatnám örökbe a setét, földszinti szmogbarlang zajlakást, a mediterrán setétség birodalmát. Jó: négyszázmillióért, mondjuk. Alulról kikukucskálva, retkes rácsaim közül bámulhatnám a füsttől feketedő platánokat. Börtön-hulla, északi halottak, szmogbarlang mocsadék. A Ponte Sisto rácsai. Boldogan bámulom a patkányt. Holnap kora este bekéredzkeдем De Rhoden úr alagsorába, itt akarok élni.

Harapós Nyolcas

Buszokról szólok. A szaleziánus Sacro Cuoréból kellett átköltöznöm az Accademia-ra egy június eleji vasárnap reggel. Sokáig ácsorogtam a buszmegállóban a Termininél, aztán találomra felszálltam az először érkező járatra. A 287-es volt talán.

Fel, egész északra, túlfutott a városfalakon, robogott valami vékony kis folyó mentén, régies híd látszott a zöldben, már vidéken jártunk, ez a Monti Parioli. Még egy erkélyes, modern épületű kis szállodat is láttam a zöldben, angol zászló volt kitűzve rá, erkélyén angolfélék: vajon mi az előnye itt lakni a csenden kívül? Jó levegő van máshol is, még a Termini-közeli Diocletianus Termái mögött, egy kis zsákutcában eldugott Hotel Paviában, amelyre azért is emlékszem, mert repkény futotta be, és mert egyik rommai utam előtt azt álmodtam, hogy valaki énekel az agyamban monotonul zsolozsmázó kislányhangon: „Padania, Pavia – Padania, Pavia.” Fogalmam sem volt, mit jelent a primitív mondóka és dallam, hisz még Padovába sem vágytam igazán, nemhogy Paviába, ahol egyébként bizonyos Tommaso Kemény magyar nyelvet tanít. (Később rájöttem, hogy Árpád korabeli ősmotívum köszönt vissza. Pavia ezer éve tartományi székhely volt, hatalmas jövő előtt álló város. A kalandozó magyarok kétszer felégették, lakosait mind egy szálig lemészárolták: így aztán a közeli Milano, e jelentéktelen porfészek kezdett fejlődni, s lett, amivé lett, Pavia rovására. Ősmagyart álmodtam.)

Vissza a 82-essel jöttem: Eritrea–Trieste–Fiume–Villa Borghese (városrészek földrajz-órája), ott végre várt a 116-os a végállomáson („Via Veneto felső”) – szemben vele a négycsillagos Hotel Majestic. Később Szigligeten találkoztam egy kis könyvkiadó irodalmi vezetőjével, aki nyolc éve ott lakott, és Lollobrigidával „tárgyalt” az exfilmsztár fotóalbumának magyar kiadásáról. Mentőápoló, bárénekes, segédszínész, rendező, volt e férfiú szinte minden. A Lollo-fotóskönyv mégsem jelent meg. Könyvkiadó-szakembert alig ismerek. Az Európa Kiadó fordítónő-szerkesztőjét, M. G.-t mondjuk igen, akinek hálával tartozom, mert 1986-os rommai utam ötletét neki köszönhetem, azt, hogy „elindított az úton”, de ő, amennyire tudom, nem tárgyalt soha négycsillagos hotelben Lollobrigidával. Bajban lennék, ha efféle tárgyalást filmre kéne vennem.

Folytatom inkább azzal, hogy nem nagyon szeretem ezt a Via Venetót, az ötvenes-hatvanas évek fellinis-flaianós és filmes-zsurnaliszta fővárosát. Nem szeretnék Ady egykori szállójában lakni, sem az Imperial, sem a Majestic, sem az Excelsior nem vonz, én inkább az Aventinón szeretnék lakni, ha már luxusban muszáj: van ott is, de sok-

kal gusztusosabb és kisebb – és onnan hamarabb lejutnék saját negyedembe, a piszkos Testaccióra, ahol Ady nem járt, és Fellini is csak vendégként... Volt időm töprengeni, a kis 116-os villanybusz sokára indult. Hét ülőhelyén hét korán kelő idős német turista ült, én meg addigra már megjártam a messzi Monti Pariolit, hegyek, völgyek, kis folyó, túl a városfalon.

Busszal bejárni Rommát világlón logikus terv, de csalóka eredménnyel jár. A buszok eszelős rohanás közben borzalmasan ráznak, görcsösen kapaszkodni kell, ülőhely nincs sok a régebbi típusokon. Ha régebbi is, nem azért ráz, mint hittem eleinte, mert elavult „fakarusz” volna, hanem mert városon belül gyakran macskaköveken szalad, s ha mégsem: egészen szokatlan sebességgel, robog vagy hetven-nyolcvannal is, ha tud. Belvárosban hirtelen gyorsulnak, nagyot ugranak, aztán dobálják magukat gonoszul a macskaköveken. Érdemes utána gyalog végigmenni a már ismertnek hitt buszutaikon: fel nem ismered. Busszal mentem, át a Bologna negyeden a Falakon Kívüli Szent Ágnes-templomba. Maradt utána időm, vissza tehát gyalog a Piazza Bolognáig. Rá nem ismertem ugyanarra az útra. Szembegyalogoltam például egy óriás méretű Piave-szobor mögött (s tovább) húzódo laktanyával. Az hol lehetett a buszról nézve? Két buszmegállónál hosszabb bakalaktanya volt: elremítők méretekkel.

A Via Veneto nem macskaköves, hanem tükörsima beton. Suhan a busz, nem ráz, mégis csak villanásnyira, suhanásnyira láttam – jól vagy nem jól? –, hogy a kanyarban hiányzik a Fellini-mellszobor a falnál, hűlt helyét láttam a kis talapzaton: higgym, hogy ellopták?

Én a Piramis-villamosba szerettem bele, a buszokkal meg nem békülhettem. Egy volt csak barát. Barátomnak érzem a 23-as buszt, hiszen még sohasem csapott be, és néha kellemes meglepetést okozott. Rázni ő is szokott, de minél jobban ismerjük egymást, annál bölcsősebben. Egy nyári estén már majdnem a Zsinagóga előtt, valamely feltételes megállóban vártam rá, hogy vigyen vissza az Accademiához. Jöttek nagy suhanással más buszok, ritkán. Nem intettem le őket, kivilágított, gőgös, isten tudja, hányasok, ti nem kellettetek. Később derült ki, mindegyik oda vitt volna, én meg jól elkéstem egy történész főakadémikus nagy előadásáról, de nem bántam meg: az utolsó kocsijával vitt haza a 23-as.

Vele megy az ember a Piramishoz, a Testaccióra, az Ostiensére, sokfelé. Ritkább útvonal, de ismerek valakit, aki ellenkező irányba elindulva, a Vatikánig jutott el vele. Állítólag létezett másvalaki, az meg a Stadio Olimpico-ba indult vele, és egészen a közelébe jutott már a stadionnak, de oly váratlanul érte a szerencse, hogy átszállni már nem bírt, úgy remegett a lába: gyalog vánszorgott haza.

A 23-as annak, aki bíz benne, mindig megérkezik. Ezt nagyon fontos tudni Rommában. A 23-as a folyópart autóbusza, a rakpartok nyargonca, ledobja, aki bizonytalan, célhoz juttatja, aki félve is bizodalmas. Nem nagy, nem transzcendens, nem világ-megváltó, nem korszaknyitó, csak egy megbízható gyors buszjárat.

A Szent István Házba is busszal lehet eljutni. Néhányan az Argentina végállomástól elmennek a Nyolcas másik végállomásáig, és ott várnak félórát a 287-es buszra, amely átkujtorog Romma bal parti dombjain, a Gianicolón és a Monteverdén, majd elviszi utasát a messze házig. Ez különösen téli esteiken szomorító vállalkozás. Ennek alváltozata, ha az Argentinától vagy a Veneziától H busszal mész ugyanoda, és ugyanúgy vársz

átszállásra. Gyenge dolog. A haladók a Via Giulia legvégén egy mini buszvégállomáson kezdik a menetet: ott várnak, és ez nem a legrosszabb hely, város közepe, szemben a Radikális Párt egykori székházával – majd beülnek az üres buszra, arra a bizonyos 287-esre, és városnéző turistaként vitetik magukat. Át a Gianicolón és részben a Trasteverén, Villa Sciarra, sőt a Villa Doria egy részét érintve, a fél Monteverde útba esik ekkor, de kuszán, összevissza kanyarogva, lódulva és lassulva, tájat felkínálva meg tájat átugorogtatva. Csalóka utazás, hazudhatod önmagadnak, hogy ismered a negyedet, az utat, nagyon figyeltél, huszadszor se látsz többet, mint először, hiába figyelsz, nem tudsz semmit. Ha leszállsz, és két-három buszmegállót gyalogolsz, érdekes felismeréseid lesznek: a kis utcákon a busz útvonala többször megfordul, visszakanyarodik, eltér saját irányától, annyira, hogy elvesztheted a busz egész vonalát, és egy másik megállónál vársz egy másik Monteverde-buszra; afféle álságos iker, majdnem azonos útvonal, de ravaszul másik végállomással. Jó lesz vigyázni.

A „J” gyorsbuszokat nemrég telepítették be. Izmos, zöld párducok, idegenek még a városban, keresgélnek önmagukat. Tán mindenre képesek, adottságaikat senki sem tagadja. Erő, izom, gyorsaság és felszerelés, kaptak belőlük, mindent kaptak a Teremtőtől. Észet talán kevésbé. Konzultálhatnának a H gyorsbusszal, de azt sem tudják, hogy hasonlítanak a megfontolt és ritkán lóduló H-hoz, pedig H hamar belesimult a város életébe, nem sok vizet zavar, de még senki sem szidta, igaz, nem is dicsérik – a J buszok viszont félelmet keltenek.

Végre már a villamosról! „Az ATAC narancssárga színű római villamosa” – a régi járgánynak ott van minden útikönyvben a fényképe. Illett az okker házakhoz. A narancssárga, ódon típusú villamoskocsik sajnos fogóban vannak. Az okker legyőzhetetlen Rommában, de a régies narancssárga defenzívába szorult. Az új sztár, a Harapós Nyolcas olajzöld vértzetben diadalmas. Azt mondják, Európa-bajnokságért is versenybe szállhat. Sokkal jobb, mint a düsseldorfi.

A 8-asnak története van, históriája van, aurája, mégpedig hamar nőtt hírneve. Ez a 8-as a pesti „stukának”, a 61-esnek valami nagyon távoli rokona, ha a 61-es mondjuk a Margit híd budai hídfőjénél indulna a Moszkva téren át a Körtérre (mert kell a híd a 8-as megértéséhez és hangulatához, persze Rommára vetítve), átmegy a Garibaldi hídon, anélkül semmi értelme nem volna. A 8-asnak története van, mert egyszer, a nyolcvanas évek elején talán meghalt, eltemették, archaikus emlék a gaz benőtte síneivel. Csak az évszázad végén támadt fel, '97 őszén már megint szaladt. De csúnyán rácsengetett a nosztalgikusokra (igen, így hívják a régi Romma villamos- és buszhálózatának emlékezőit). Hirtelenében ugyanis a Nyolcas lett Romma legmodernebb villamosa, olajzöld színű és félemeletes, nem szólva arról, hogy *légkondicionált* (e szótól elszörnyedt már néhány érzékeny kebel; én is utálok bizony, de használom). A Piramis-villamost még a régi sárga kocsikkal, de a Nyolcast már átalakítva, olajzölden, harapósan ismertem meg, és szálltam fel rá – tartok tőle, de nem utálok. Egy ideig még szerettem is, bár ő nem vágyik szeretetre. Profi élsportoló, haragos energiagóc.

Nem tudom, őt szerettem-e vagy inkább ahova vitt, a végállomását, meg a tájat, amin átfutott, át a Trasteverén, a Monteverde alatt elzúgva, a Trastevere pályaudvarnál fürge és határozott kanyarodással túl a Monteverdére. Ahol most fut, igazán neve sincs

ennek a negyednek, *Portuensis*, talán: fut kicsit emelkedve. Egyre zöldebb lett a fű körülötte, és egyszer csak már a villamossínek között is magas, frissen kaszált fű hullámzik. Akkor leszálltam, a frissen kaszált fű levegője a szélben, a sín alig látszott, és körülöttem, a sínek között is csak a fű, ahogy susog és hajladozik. Levettem a cipőmet és a zoknit, mezítláb jártam a villamossínek között Romma egyik forgalmas útvonalán, harmatos mezőn.

Harapni is szokott az olajzöld *Nyolcas*. Minden évben halálra harap két-három embert, s évente egyszer a sínről is leugrik. A *Nyolcas*nak külön havilapja van: elemzésekkel, táblázatokkal, szerencsejóslatokkal, intelmekkel. Végállomásán a *Nyolcas* induláskor ötöt sípol, mindig ötöt: négy rövidet, egy hosszút, és akkor máris csukódnak az ajtók. Tapasztaltam, hogy ilyenkor senki sem szitkozódik, aki lemaradt: síp szelídítette utasok.

Érzékeny búcsú a Harmincastól. Hát ez is bekövetkezett, megszüntették a Piramis-végállomást, megszüntették még a számát is, múzeumba cipelték régies-okker szerelvényeit. Szupermodern új kocsik suhannak a helyén. Búcsúztatásához Szerb Antalt hívnám, aki regényében megénekelte: „mondjon valami frivolat”.

Seregélyek

2000 októberében a seregélyek megrohanták Rommát. Tudósok tanácskoztak erről szimpozionokon, és több tévécsatorna, megszakítva műsorát, ornitológusok vitáit közvetítette. A *Porta a Porta*, a legnézettebb késő esti vitaműsor vezetője, a Fellini és egy bibliakutató pózát vegyítő Bruno Vespa e napokban a madárkutatásról árult el hatalmas tudást. A seregélyek a történelem folyamán most először nem vonultak tovább Afrika felé, hanem a meleg rommai őszben megálltak, letelepedtek. Hajnalban óriási tömegben kivonultak a város környéki mezőkre és erdőkbe, napnyugtakor büntető felhőként zúdultak vissza a városra.

A Diocletianus Termáinak nagyon szép parkja van, ahol nyáron teljes napokat ültem a kút mellett. Ki tudja, miért, ez volt a seregélyek egyik főhadiszállása, ürülékük ellepte a buszmegállót, sőt a Termini felé terjeszkedtek. Romma legnagyobb buszvégállomás-központját több centi magasra növő ürülék borította, a köztisztasági hivatal vezetője, dr. Massimiliano Abitabile benyújtotta lemondását.

Később, már Magyarországon kiderült, hogy ugyanabban az időben voltunk a városban M. J.-val, egykori tanítványommal, aki bébiszitterként élt akkoriban egy jómódú építészcsaládnál, és szintén szokott a Diocletianus Termáinál üldögelni, mégsem futottunk össze. Ezt a történetet ő mesélte már Pesten.

„Valami rejtett útvonalat emlegettek, a seregélyek antik római történetét megfigyelő ifj. Pliniustól fennmaradt térképet, és speciális seregélyfigyelő turistabuszokat irányítottak az *Appia Antica* felé (ahova amúgy is mentek mindig a turistabuszok). Kimentem egy normál busszal, a 217-essel, majd ha jól emlékszem, leszálltam, nem messze a városfal után, és szépen, gyalog mendégéltem kifelé, el a várostól. Jó üres volt az Ap-

pia Antica, nem láttam a turistabuszokat. Igaz, a seregélyeket sem, nyilván épp a mezőket dúlták sokkal kijebb. Persze ilyen alapon itt is dúlhatták volna: érdekes környék, nagy zöld pampa, műemlékromok keletre, meg valami gyárkémények is, ami azért furcsa, mert itt nincsenek is gyárak – eszerint csak kémények vannak gyár nélkül, olyan, mint egy Chirico-fantázia...”

Calabriai lány és két fiú sétált arrafelé, én is csatlakoztam hozzájuk. Egyszer csak oda-csapódik valahogy egy toprongyos, jópofa figura, szütyő a vállán, mint valami párizsi clochard vagy mit tudom én, egy Joszeliani-filmben lett volna a helye, a *Hold kegyeltjeiben*... A seregélyek kegyeltjei vagyunk mindannyian, bölcsekedtem. Itt lakom, mutatott a csavargó az egyik villára. Aha, röhögécséltünk, valami lapos vicc. Izé... Nagy terméskő kerítés, nem lehetett belátni. Forgattak itt egy filmet, majd tavasszal kerül a mozikba, mondta a csavargó. Akkor majd meglátjuk belülről is, nevéttünk megint. Erre előkap a szütyőjéből egy hatalmas rézkulcsot, kinyitja a kaput, és elindul befelé. Mi még akkor sem hittük, csak néztünk, hogy most betörő lenne mégis vagy mi?

Jöjjenek, jöjjenek, integetett. Bent aztán már elhittük.

Ez a csavargó Európa egyik leghíresebb professzora, orr-fül-gégész, ő kezelte Bettino Craxit, mielőtt az elmenekült volna Tunéziába. Egyébként azt olvastam, hogy a seregélyek Tunéziáig szoktak menni, Craxi meg nemrég halt meg, és még eltemetni sem lehetett Itáliában. Tuniszban vagy Marrákesben találd a sírját, a keresztény temetőben. Na mindegy, a seregélyek amúgy sem Tuniszba vagy Marokkóba mentek, hanem sokkal délebbre.

Ismerek-e Mussolini-emlékhelyeket a városban, kérdezte évek múlva az egykori bébiszitter lány. Csak amit mindenki, mondtam: a Stadio Olimpico közelében az a feliratos nagy oszloptábla. Van érdekesebb is, mondta a lány, nem oszloptábla felirattal, hanem rokonok és furcsa hívek. Ezt is akkor tudtam meg, folytatta, ott a Via Appia Anticán. A fülészprofesszor villája közelében van egy Dino Salvatore nevű könyvkiadó hatalmas magánemlékparkja: Duce-szobrok, festmények. Néha összetalálkoznak a Via Appián. Craxi is van olyan méltatlanul megítélt történelmi figura, mint a Duce... mondogatja mindig a Mussolini-gyűjtő. De nem vitatkoznak soha – inkább virágot szednek, és lepkét kergetnek a gyerekekkel. (Más látogató is akad: bizonyos Caius Julius Caesar Mussolini, a Duce harminchárom éves dédunokája a kisleányával: nem politizál aktívan, de méltatja dédapját. Majd a történelem... – mondja ő is.)

Lizzani *La Casa Savoia* című filmjének nagyjelenete, amikor Hitler rommai látogatásakor a tiszteletére rendezett vacsorán csokoládészeletet eszik késsel és villával. Dermedt csend: koppan a villa, csusszan a kés. A Duce és az egész vendégsereg megütközve nézi. A Führer arról érdeklődik a királyi család belga származású hölgytagjától, hogy sok zsidó él-e Belgiumban. „Igen, kancellár úr” – feleli a királyi hölgy hűdött udvariassággal. „Kár” – mondja szárazon a Führer, és tovább szeleteli a csokoládét. Érdekelne, így történt-e a valóságban: memoár, hiteles emlékezés vagy fikció. A kés-villás csokoládé-evés igaznak hat: a németek a vajjas kenyeret is így eszik.

A filmben egyébként Trilussa is szerepel egy jelenetben Indro Montanellivel. Úgy emlékszem, Trilussa madzagnyakkendőben, lógó zakóban jelent meg a nagypolgárok és arisztokraták szalonjában. Ez volt a legérdekesebb: az egész film érdektelen, illusztratív televíziós munka.

„A professzor grappát töltögetett, kijelentette, hogy ízléses és ínycsok ember Rommában idevaló bort nem iszik, csak Romma-ellenes érzelmeit erősítendő, toscanai borokat, mert a frascati nem való érző léleknek... Persze megkérdezték, mi a véleményem a városról, én meg, ki tudja, miért, a Piazza Vittorio éjszakai piacot meséltem nekik, és mint valami felsőfokú nyelvtanfolyam briliáns vizsgáján, olyan szavak és kifejezések jutottak eszembe, amit irigykedve hallgattam volna csak eddig, mindenféle ritka és érzékletes és szellemes, hogy üresen, feketén ásító, félig lehúzott redőnyű üzlethelyiségek, bent gyanús fények imbolyogtak, mintha épp akkor fosztanak ki, hajléktalanok, ember-rongycsomók feküdtek az árkádok alatt, kisebb kutyafalkák marakodtak a piac rohadni kezdő maradékain. Úgy látszik, semmit nem takarítottak, ott rohadt minden; turkálók, guberálók viaskodtak a megvadult kutyákkal, és fura módon a legerősebb rothadó szag a virágárosok bódéinál érződött, nem a legbüdösebb, de a legáthatóbb: annyira, hogy vagy gyorsabban menekülök, vagy rádőlök a hatalmas rothadó virághegyekre, és feloldódom bennük... Ezt meséltem az Appia Anticán nekik, és nagyon csodálkoztak, még a calabriai lány is.”

(Nem értem, miért engedte meg, talán barátja volt a filmrendező, vagy a színészek közül valaki? Ezt máig sem tudom. De a filmet, az *Ultimo baciót* megnéztem tavasszal egy trasteverei moziban, és nagyon rossznak, szentimentálisnak láttam, s ha nem is az, de szemérmetlen közhelyek sora videoklipmodorban előadva – a villára persze azonnal ráismertem.)

„Ahogy ott a teraszon ültünk, néztünk dél felé, alkonyodott: láttunk valami surranó madárfelhőt, de hogy mi volt, nem tudtuk. Mikor visszaértem a Terminihez, üresek voltak a fák, egy madár: egy fütty vagy csicsergés sem, csak az a rettenetes madárúzó sivítás a hangszórókból, amit mindig csak éjfélkor kapcsolnak ki. Másnap seregélytelenül ébredt a város, és senki sem tudta, merre mentek, mert Tunisz és Marokkó nem jelentett madárátvonulást.

Boldog emberek, gondoltam, akik az újév első perceiben, pezsgőkoccintáskor az »Azurro, magyarul azt jelenti: mindig kék fenn az ég« – ezt éneklük, és a himnuszt csak később... Ezen mi búskomornak született északiak úgy csodálkozunk, mint azon, hogy itt ők a temetési menetet megtapsolják. Fellini például itt volt felravatalozva a Diocletianus Termái melletti Santa Maria degli Angeli-templomban, itt, ahol most ülök, húsz méterre tőlem. Mikor kihozták, óriási taps zúgott fel, vagy negyedóráig tapsolt mindenki, bevallom, én is, véresre tapsoltam a tenyeremet, hogy fájjon kicsit, hogy elfelejtsek sírni.”